

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
ul. Adama Mickiewicza 64
PUNKT KANCELARYJNY NR 6

07. 10. 2022

W P Ł Y N Ę Ł O

Rzeszów, 19.09.2022 r.

dr hab. Anna Barwińska-Małąjowicz prof. UR
Katedra Ekonomii i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
Instytut Ekonomii i Finansów
Kolegium Nauk Społecznych
Uniwersytet Rzeszowski

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Magdaleny Łopatki
pt. „**FLEXICURITY JAKO FORMA AKTYWIZACJI KOBIEŃ NA RYNKU
PRACY WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO**”

Promotor: dr hab Tomasz Bernat, prof. US
Promotor pomocniczy: dr Marta Hozer-Koćmiel

Uwagi wstępne

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska Pani magister Agnieszki Magdaleny Łopatki pt. „Flexicurity jako forma aktywizacji kobiet na rynku pracy województwa zachodniopomorskiego”. Promotorem pracy jest dr hab. Tomasz Bernat, prof. US, promotorem pomocniczym dr Marta Hozer-Koćmiel. Recenzja została opracowana na zlecenie Pana dra hab. Stanisława Hońko, prof. US, Przewodniczącego Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego (pismo 107/22/EiF z dnia 18.07.2022r.).

W trakcie oceny rozprawy doktorskiej Pani magister Agnieszki Magdaleny Łopatki zostały wzięte pod uwagę ustawowe kryteria stawiane rozprawom doktorskim, przy przyjęciu następujących elementów oceny

1. Dobór problematyki badawczej i tematu pracy.
2. Cel badawczy, hipotezy i metody badawcze.
3. Struktura i treść rozprawy.
4. Ocena merytoryczna i formalna pracy.
5. Ocena ogólna i wniosek końcowy.

1. Dobór problematyki badawczej i tematu pracy

Autorka podjęła aktualną i interesującą tematykę, dotyczącą koncepcji *flexicurity*, jako podejścia sprzyjającego zwiększeniu aktywizacji zawodowej kobiet. Mając na względzie obserwowane w Polsce niedostateczne wykorzystywanie efektywnych narzędzi i mechanizmów ukierunkowanych na niwelowanie dysfunkcji rynku pracy w zakresie równego traktowania kobiet i mężczyzn, znaczne dysproporcje pomiędzy odsetkiem kobiet i mężczyzn

czynnych zawodowo, jak również przynależność kobiet do grup określanych mianem szczególnie wrażliwych na rynku pracy, podjęta przez Doktorantkę problematyka badawcza ma duże znaczenie poznawcze, przede wszystkim od strony praktycznej. Próba oceny możliwości implementacji koncepcji *flexicurity* na rynek pracy zasługuje na uznanie, zwłaszcza z perspektywy tworzenia warunków sprzyjających większej aktywizacji zawodowej kobiet w Polsce, dla których główne wskaźniki opisujące rynek pracy pozostają od lat na niskim poziomie. Częstsze zatrudnianie kobiet na stanowiskach zagrożonych likwidacją czy utrzymujący się tradycyjny podział ról ze względu na płeć i związane z nim trudności w zakresie godzenia pracy zawodowej i życia rodzinnego/osobistego powodują, że to właśnie kobiety w większym stopniu niż mężczyźni potrzebują wsparcia w zakresie aktywizacji zawodowej. Zasygnalizowano powyżej problemy, jak i szereg innych z nimi związanych, uwidaczniają konieczność implementacji efektywnych działań i polityk w zakresie aktywizacji zawodowej kobiet.

O trafności wyboru tematu świadczy również fakt, że w kontekście zagrożeń stojących przed gospodarką światową, wywołanych niespotykaną kumulacją zdarzeń o zasięgu międzynarodowym (pandemia COVID-19, wojna Rosji z Ukrainą) i ich gospodarczych, społecznych i politycznych konsekwencji (również tych dotyczących rynku pracy), nawet pracownicy, którzy posiadają stałe zatrudnienie mogą czuć się zagrożeni, bowiem w przypadku zwolnienia, znalezienie nowej pracy będzie związane z wieloma trudnościami. I chociaż koncepcja *flexicurity* nie jest wolna od krytyki wywodzącej się z różnych środowisk, to w warunkach kryzysu idea ta zyskuje na znaczeniu, choćby ze względu na fakt, że zakłada połączenie elastyczności rynku pracy i bezpieczeństwa socjalnego w taki sposób, aby elastyczność nie skutkowała zbyt dużym obniżeniem poziomu ochrony socjalnej, a jednocześnie rozwiązania z zakresu zabezpieczenia społecznego wspierały aktywność zawodową.

W związku z powyższym wybór problematyki i tematu recenzowanej rozprawy doktorskiej uważam za trafny i uzasadniony, wychodzący naprzeciw oczekiwaniom nauki i praktyki. W moim przekonaniu rozprawa włącza się w dyskusję naukową nad bardzo aktualnym i ważnym kierunkiem zmian na rynku pracy, który warto badać zarówno w zakresie teoretycznym, jak i empirycznym. Podjęta tematyka wpisuje się w lukę badawczą w zakresie badań nad wdrażaniem w różnych krajach i regionach modelu *flexicurity* w kontekście interakcji zachodzących w ramach stosunków pracy, opierających się na strategii *win-win*, która korzyści może przynieść zarówno dla pracodawców, jak i dla (potencjalnych) pracowników, zwłaszcza pracujących lub szukających pracy kobiet.

2. Cel badawczy, hipotezy i metody badawcze

Recenzowana rozprawa ma charakter teoretyczno-empiryczny. Całość zamysłu badawczego została logicznie objaśniona. Doktorantka w swojej rozprawie przyjęła rozwiązanie, w ramach którego wyodrębniła luki badawcze, zaprezentowała cel główny oraz cele cząstkowe, a następnie sformułowała hipotezę badawczą.

Analiza literatury krajowej i zagranicznej pozwoliła Doktorantce zidentyfikować pięć obszarów (a raczej: zamierzeń badawczych), o znaczeniu kluczowym dla podjętej problematyki (s. 87), które Autorka określiła jako luki badawcze. Pierwszego wskazanego obszaru nie można jednak w mojej opinii utożsamiać z luką badawczą, bowiem koncepcja *flexicurity* stanowi

stosunkowo częsty przedmiot dysputy naukowej oraz jest charakteryzowana w wielu dostępnych opracowaniach (krajowych i zagranicznych). Ponadto samo określenie luk badawczych nie jest właściwie, bowiem luka, w zależności od jej rodzaju, to brak albo badań empirycznych na dany temat albo brak teoretycznych opracowań. Wskazane przez Autorkę „luki” stanowią raczej zamierzenia badawcze, które pozostają w ścisłym związku z podjętą w rozprawie problematyką; szkoda, że – w oparciu o nie – Autorka nie wskazała szczegółowych pytań badawczych.

Głównym celem pracy, sformułowanym przez Autorkę na stronie 8 (powtórzonym na s. 89), jest „ocena możliwości implementacji *flexicurity* na rynek pracy województwa zachodniopomorskiego”. Tak sformułowanemu celowi głównemu Doktorantka przyporządkowała cele cząstkowe, które pod względem logicznym są rozłączne. Zostały przypisane obszarom badawczym wyodrębnionym w dysertacji i podzielone na trzy grupy: cele teoriopoznawcze (2 cele), metodyczne (1 cel) oraz empiriopoznawcze (3 cele).

Do pierwszej grupy celów Autorka zaliczyła:

- 1) charakterystykę istoty koncepcji *flexicurity* oraz systematyzację pojęć dotyczących elastycznych form zatrudnienia i bezpieczeństwa zatrudnienia,
- 2) analizę oceny implementacji unijnej polityki *flexicurity* na wybranych rynkach pracy państw członkowskich Unii Europejskiej.

Za cel metodyczny przyjęła: konstrukcję autorskich narzędzi diagnozy w zakresie możliwości implementacji koncepcji *flexicurity* na regionalny rynek pracy, tj. kwestionariusza ankiety dla kobiet w wieku produkcyjnym i pracodawców w województwie zachodniopomorskim.

Wśród celów empiriopoznawczych Doktorantka wyróżniła:

- 1) analizę i ocenę świadomości kobiet w zakresie możliwości wykorzystania *flexicurity* na rynku pracy województwa zachodniopomorskiego,
- 2) ocenę wiedzy pracodawców w zakresie wykorzystania *flexicurity* w działalności przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim,
- 3) diagnozę korzyści i barier związanych z implementacją koncepcji *flexicurity* na rynku pracy województwa zachodniopomorskiego.

Zarówno cel główny, jak i cele cząstkowe zostały nakreślone w sposób właściwy, poza potknięciami zauważalnymi w sformułowaniu dwóch celów cząstkowych:

- drugiego celu cząstkowego w grupie teoriopoznawczych: analiza oceny implementacji unijnej polityki *flexicurity* na wybranych rynkach pracy państw członkowskich Unii Europejskiej;
- pierwszego celu cząstkowego w grupie empiriopoznawczych: analiza i ocena świadomości kobiet w zakresie możliwości wykorzystania *flexicurity* na rynku pracy województwa zachodniopomorskiego.

Podczas formułowania obu wymienionych wyżej celów Doktorantka nieadekwatnie posłużyła się określeniem „analiza”. Analiza przynależy do narzędzi lub czynników decydujących o sposobie i zakresie realizacji celu.

W rozprawie postawiono hipotezę główną w następującym brzmieniu: „Na rynku pracy województwa zachodniopomorskiego istnieje słaba znajomość koncepcji *flexicurity* wśród kobiet w wieku produkcyjnym.” (s. 9, s. 89). Doktorantka nie wysunęła żadnych hipotez cząstkowych. Hipoteza główna jest jednoznaczna i klarowna. Została sformułowana

prawidłowo, w sposób, który umożliwia dokonanie jej empirycznego sprawdzenia. Spełnia zatem wymogi poprawności metodycznej. W kontekście podjętej przez Doktorantkę problematyki badawczej niedosyt pozostawia wskazanie wyłącznie jednej hipotezy (zweryfikowanej pozytywnie), co stanowi w mojej opinii znaczne ograniczenie treści zarówno przyjętych założeń badawczych, jak i zrealizowanych prac badawczych. Badania podjęte na potrzeby recenzowanej pracy mają bowiem szeroki zakres, znacznie wykraczający poza wątek merytoryczny zawarty w przyjętej hipotezie.

Metody wykorzystane w procesie badawczym Doktorantka scharakteryzowała w trzecim rozdziale rozprawy. W podrozdziale 3.1. przedstawiła opis metod badawczych najczęściej stosowanych w naukach społecznych, włączając również ich ilustrację graficzną, zamieszczoną na rys. 3.1. W toku prowadzonych prac badawczych oraz w trakcie analizy wyników wykorzystwała szereg z nich. Natomiast na s. 91 w przejrzysty sposób przyporządkowała wykorzystane metody do poszczególnych rozdziałów pracy. Prawdopodobnie opracowała i graficznie zaprezentowała konstrukcję i procedurę badawczą (rys. 3.2.). Dobór metod i technik badawczych oceniam pozytywnie, chociaż wnioskowanie zyskałoby na wartości poznawczej, gdyby Autorka poszerzyła warsztat badawczy o większy udział metod z zakresu statystyki opisowej. Przyjęta konstrukcja metodyczna dysertacji (cele badawcze, postawiona hipoteza, metody badawcze, jak również struktura pracy) pozwoliły Doktorantce na wyznaczenie teoretycznego oraz empirycznego wymiaru procesu analityczno-badawczego.

3. Struktura i treść rozprawy

Rozprawa stanowi spójne opracowanie, odpowiadające przedstawionym we wstępie zamierzeniom badawczym. Strukturę rozprawy należy uznać za przemyślaną i przejrzystą. Sekwencja rozdziałów jest logiczna. Głównym kryterium logicznego przedstawienia rozdziałów jest realizacja przyjętych celów i postawionej hipotezy.

Przedstawiona do recenzji rozprawa liczy 252 strony, z czego 207 stanowi tekst zasadniczy. Treść pracy została poparta przypisami odsyłającymi do danych źródłowych. Na część merytoryczną dysertacji składa się pięć rozdziałów, które zostały poprzedzone wstępem. Rozprawę zamykają wnioski końcowe, po których umieszczono dwa załączniki (dwa kwestionariusze ankietowe stanowiące narzędzia badawcze wykorzystane w toku badań własnych), spis wykorzystanej literatury, wykazy tabel, wykresów i rysunków. Wykaz literatury liczy 20 stron i obejmuje pozycje książkowe i artykuły naukowe, akty prawne, źródła internetowe oraz tzw. inne źródła. Na końcu pracy Autorka zamieściła również streszczenie rozprawy zredagowane w języku angielskim. Objętość poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów jest zróżnicowana. Najbardziej obszerny jest ostatni rozdział, co związane jest z jego charakterem. Rozdział ten zawiera mianowicie dość obszerną analizę wyników badań własnych Autorki. Ponadto, o ile cztery rozdziały (dwa pierwsze i dwa ostatnie) zostały podzielone tylko na podrozdziały, to w strukturze rozdziału trzeciego Autorka wprowadziła dwa poziomy, nieco zaburzając przyjęty układ pracy.

We wstępie pracy Doktorantka nakreśliła problematykę badawczą, sformułowała cele i hipotezę badawczą, omówiła strukturę rozprawy oraz w sposób syntetyczny opisała zawartość poszczególnych rozdziałów. Pozwala to na dobre zorientowanie się, o czym traktuje praca, jaki jest zakres badawczy oraz jakie przyjęto metody badawcze.

Punktem wyjścia pracy jest rozdział pierwszy, który ma charakter teoretyczny. Zawiera przegląd literatury dotyczącej wybranych zagadnień z zakresu rynku pracy. Przeprowadzona przez Autorkę analiza literatury przedmiotu została ukierunkowana na zdefiniowanie kategorii pojęciowych istotnych dla dalszych analiz i rozważań. Na początku rozdziału Doktorantka przedstawiła istotę i mechanizm funkcjonowania rynku pracy, a następnie scharakteryzowała wybrane teorie rynku pracy. Zdecydowała się również na przedstawienie elementów polityki rynku pracy i polityki zatrudnienia, wyjaśniając jednocześnie różnicę pomiędzy tymi dwoma terminami. W moim odczuciu część teoretyczną należałoby dopełnić o zagadnienia związane z elastycznością rynku pracy (jej istotą, uwarunkowaniami, wymiarami, etc.).

W rozdziale drugim Autorka charakteryzowała koncepcję *flexicurity*, postrzeganą jako element polityki zatrudnienia w Unii Europejskiej. Dokonała przeglądu i systematyzacji różnych ujęć *flexicurity* występujących w literaturze przedmiotu, a następnie podjęła próbę sformułowania własnej definicji tej złożonej kategorii pojęciowej. Zaprezentowała ponadto narzędzia implementacji oraz modele *flexicurity* na rynkach pracy wybranych państw członkowskich Unii Europejskiej. Szeroko opisała elastyczne formy zatrudnienia oraz elastyczne formy organizacji czasu pracy, dość swobodnie stosując terminy: „elastyczne formy zatrudnienia” oraz „elastyczne formy pracy”, co na s. 56 skutkowało mylnym rozróżnieniem obu kategorii pojęciowych i klasyfikacji elastycznych form pracy. Elastyczne formy pracy wykorzystują bowiem wiele wymiarów elastyczności rynku pracy i obejmują zarówno elastyczne formy zatrudnienia, jak i elastyczne formy organizacji czasu pracy. Konsekwencje podobnego typu można niestety znaleźć również w toku analizy zaprezentowanej w rozdziale piątym. Na uznanie zasługuje odwołanie się w tej części do tzw. matrycy *flexicurity* Wilthagena (przedstawionej w tabeli 2.1.), prezentującej szczegółową klasyfikację rodzajów elastyczności i bezpieczeństwa. Ograniczenie analizy matrycy Wilthagena wyłącznie do jednego zdania (s. 66) stanowi jednak spory mankament tej części rozprawy.

Część teoretyczną oceniam pozytywnie. Systematyzacja wiedzy, jakiej Autorka dokonała w dwóch pierwszych rozdziałach, potwierdza dobrą znajomość zarówno światowej, jak i krajowej literatury dotyczącej tematyki podjętej w rozprawie. Jest również bardzo istotna, stanowi bowiem dobry punkt odniesienia do badań własnych Autorki.

Kolejna część rozprawy, metodyczna, stanowi wprowadzenie do części empirycznej. Autorka przedstawiła opis metod badawczych najczęściej stosowanych w naukach społecznych, następnie wskazała metody, które wykorzystywała w rozprawie. W sposób transparentny i logiczny opracowała i graficznie przedstawiła konstrukt i procedurę badawczą. W rozdziale tym znalazło się również, oparte na literaturze przedmiotu oraz danych pochodzących ze statystyki publicznej, uzasadnienie wyboru zakresu przestrzennego prac badawczych Doktorantki. Na pozytywną ocenę zasługuje bardzo szczegółowa i klarowna prezentacja przebiegu procesu badawczego, dotycząca zwłaszcza skonstruowania narzędzi badawczych, ustalenia minimalnej liczebności próby, sposobu doboru próby badawczej. Warto podkreślić, że wykorzystanie metody sondażu diagnostycznego pozwoliło na zebranie wartościowych danych empirycznych. W rozdziale trzecim scharakteryzowana została również przebadana zbiorowość w podziale na kobiety z województwa zachodniopomorskiego będące w wieku produkcyjnym oraz przedsiębiorców funkcjonujących na terenie tego samego województwa. W rezultacie przeprowadzonego badania uzyskano próbę badawczą liczącą 827 poprawnie wypełnionych ankiet (545 ankiet wypełnionych przez kobiety oraz 327 przez

przedsiębiorców). Jak zazwyczaj w tego typu badaniach, trudno mówić o reprezentatywności uzyskanej próby badawczej, co oznacza, że otrzymane wyniki można odnieść tylko do badanych przedsiębiorstw, a nie do całej ich populacji, co w żadnym razie nie podważa ich wartości poznawczej. Autorka opisała ponadto metodykę badań rynku pracy, przedstawiając możliwości w zakresie analizy wskaźnikowej. W sposób wyraźny wskazała trzy wskaźniki, które wykorzystwała w rozprawie do analizy zjawisk na rynku pracy, tj.: współczynnik aktywności zawodowej ludności, wskaźnik zatrudnienia, stopę bezrobocia rejestrowanego. Omówiła wybrane metody statystyki opisowej, którymi posłużyła się w toku analizy wyników badań własnych. W mojej opinii warsztat metod statystycznych mógłby zostać nieco poszerzony. Wyraźne wyodrębnienie rozdziału o charakterze metodycznym czyni pracę przejrzystą i ułatwia śledzenie przebiegu realizacji zamierzenia badawczego Autorki. Aby zapewnić rzetelność badań, Autorka zastosowała triangulację metod, danych, badaczy i teorii. Zamieszczony w tej części rozprawy opis metod badawczych oraz przebiegu badań empirycznych świadczy o dużej wiedzy Doktorantki dotyczącej organizacji badań własnych, zagadnień związanych z konstruowaniem narzędzi badawczych, konieczności przeprowadzenia badań pilotażowych etc. Warto bowiem podkreślić, że opracowane narzędzia badawcze zostały przez Doktorantkę zweryfikowane w badaniu pilotażowym. W rezultacie warstwę metodyczną pracy oceniam pozytywnie. Została ona przygotowana w sposób pozwalający na uzyskanie wartościowych wyników zorientowanych na rozwiązanie problemu badawczego.

W rozdziale czwartym dokonano analizy rynku pracy w Polsce (na tle Unii Europejskiej) oraz w województwie zachodniopomorskim, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kobiet. Zaprezentowane analizy oparto na wtórnym materiale empirycznym. Na początku tej części Doktorantka scharakteryzowała wybrane strategie i programy na rzecz zatrudnienia, wynikające z akcesji Polski do Unii Europejskiej, które w dużej mierze determinują zmiany na krajowym rynku pracy, a następnie przeprowadziła analizę wskaźnikową rynku pracy (w Polsce na tle UE oraz w województwie zachodniopomorskim na tle ogólnopolskim), wykorzystując współczynnik aktywności zawodowej ludności, wskaźnik zatrudnienia oraz stopę bezrobocia. Warto byłoby nieco poszerzyć prowadzoną w tej części analizę wskaźnikową, wprowadzając dodatkowe kryteria uwzględniające przykładowo wiek czy poziom wykształcenia, co przyczyniłoby się do uszczegółowienia zróżnicowania wskaźników, a tym samym uzyskania pełniejszego obrazu sytuacji na rynku pracy w Unii Europejskiej, całym kraju, jak i badanym województwie. Uwagę zwracają niektóre stwierdzenia formułowane przez Doktorantkę w tej części, które są zbyt uproszczone, przykładowo: „Mając na względzie powyższe, zasadnym jest w obliczu niekorzystnych zmian na regionalnym rynku pracy promowanie nowych form zatrudnienia opartych na *flexicurity*, które pozwolą na dostosowanie zatrudnienia do aktualnych potrzeb współczesnego rynku oraz zapewnią spójność społeczną” (s. 137). Poza wykorzystywaniem elastycznych form zatrudnienia istnieje szereg innych uwarunkowań i czynników prowadzących do osiągnięcia spójności społecznej.

Rozdział ostatni, w którym Autorka zaprezentowała wyniki badań własnych, poświęcony został ocenie możliwości implementacji *flexicurity* na zachodniopomorskim rynku pracy kobiet. Doktorantka przedstawiła rezultaty sondażu diagnostycznego przeprowadzonego wśród dwóch wspomnianych wcześniej zbiorowości. Skoncentrowała się na zbadaniu wśród respondentów znajomości modelu *flexicurity* oraz możliwości wykorzystania jego narzędzi na

zachodniopomorskim rynku pracy. Ponadto poddała analizie opinie badanych na temat barier i korzyści wynikających z wdrożenia *flexicurity* w badanym województwie. Autorka zakończyła rozdział konstruując własne modelowe ujęcie wdrożenia *flexicurity* na zachodniopomorskim rynku pracy (podrozdział 5.4.). Jest to bez wątpienia istotny i wartościowy wkład Autorki w podjętą problematykę badawczą, aczkolwiek zaprezentowane ujęcie modelowe zostało w mojej opinii scharakteryzowane w sposób nieco zbyt syntetyczny (podrozdział 5.4. zajął niewiele ponad dwie strony, w tym blisko stronę stanowi ilustracja graficzna; s.198-200). Doktorantka sformułowała również szereg cennych rekomendacji, które mogą być pomocne we wprowadzaniu koncepcji *flexicurity* (lub chociaż jej elementów) do rzeczywistości rynku pracy w badanym regionie. Słabość tej części stanowi brak identyfikacji podmiotów, do których skierowane powinny zostać nakreślone rekomendacje.

Całą część badawczą oceniam pozytywnie. Liczne problemy i zmiany, których doświadcza współczesny rynek pracy, wyraźne zróżnicowanie możliwości i warunków zatrudnienia między kobietami i mężczyznami (determinowane chociażby tradycyjnymi stereotypami dotyczącymi ról związanych z płcią), starzenie się społeczeństwa i niski lub ujemny przyrost naturalny oraz przynależność kobiet do grup określanych mianem szczególnie wrażliwych na rynku pracy (znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, szczególnie w trakcie wychowywania małych dzieci czy długotrwałego sprawowania opieki na niepełnosprawnymi członkami rodziny) pokazują ogromną rangę działań ukierunkowanych na poprawę możliwości zatrudnieniowych i zwiększanie aktywności zawodowej kobiet, na budowanie bardziej elastycznego podejścia zarówno do miejsca, jak i czasu pracy, przy jednoczesnym zapewnieniu kobietom bezpieczeństwa socjalnego. Otrzymane przez Doktorantkę wyniki stanowią ważny przyczynek do badań empirycznych prowadzonych w powyższym zakresie. Pomimo tego, że analizy i badania dedykowane zarówno samej koncepcji *flexicurity*, jak i elastycznym formom zatrudnienia i organizacji czasu pracy stają się stosunkowo częstym przedmiotem prac badawczych, to kontekst, w jakim Doktorantka osadziła swoje rozważania, decyduje o szczególnej wartości poznawczej wyników analiz przedstawionych w tej części rozprawy.

Pracę wieńczy siedmiostronicowe zakończenie, w którym Autorka przedstawiła rezultaty i wnioski ze zrealizowanego procesu badawczego, a także podsumowała kwestie dotyczące osiągnięcia celów pracy, jak i weryfikacji postawionej hipotezy badawczej. Wnioski końcowe stanowią w znacznej części (s. 203-206) proste powtórzenie analizy wyników badań własnych przedstawionych w ostatnim rozdziale pracy. Można by im przypisać większą wartość poznawczą, gdyby były nieco bardziej uogólniające i skonstruowane na wzór podsumowań, które Autorka zamieściła w końcowych częściach podrozdziałów 5.1.–5.3. Stanowiłyby wówczas pogłębioną refleksję nad badanym problemem, wyznaczając jednocześnie wartościowe wskazówki dotyczące projektowania analogicznych badań w przyszłości. W zakończeniu Doktorantka podjęła także próbę określenia wkładu recenzowanej pracy do dorobku nauk z zakresu ekonomii i finansów (s. 201-202, 207).

Mając świadomość wielowymiarowości i złożoności podjętej problematyki badawczej, Doktorantka słusznie zasugerowała w ostatnim akapicie rozprawy potrzebę prowadzenia kolejnych badań dotyczących wdrażania *flexicurity* na rynek pracy, konstatując: „uwzględniając realizację powyższych celów, należy stwierdzić, że z pewnością nie wyczerpano tematu w zakresie eksploracji koncepcji *flexicurity*. Istotne jest to zwłaszcza w obliczu zmian demograficznych, ruchów migracyjnych czy też przeobrażeń polityczno-

geograficznych. Oddziaływanie wspomnianych determinant, a także pozostałych uwarunkowań, np. społeczno-gospodarczych, może stanowić inspirację do dalszych badań dotyczących wdrażania *flexicurity* na rynek pracy.” W ten sposób niejako automatycznie nakreśliła przyszłe możliwe kierunki badań nad podjętą problematyką, związane m.in. ze zmiennością uwarunkowań demograficznych i społeczno-gospodarczych analizowanego zagadnienia (s. 207). Zarysowanie dalszych kierunków badań dobrze świadczy o dojrzałości naukowej Doktorantki i zdolności poszerzania perspektyw i horyzontów badawczych.

Reasumując, struktura pracy jest spójna i logiczna, podporządkowana realizacji celu badawczego, który w mojej opinii został osiągnięty (zarówno cel główny, jak i cele cząstkowe). Hipoteza badawcza została zweryfikowana. Można stwierdzić, że Doktorantka zrealizowała postawione zadania badawcze.

4. Ocena merytoryczna i formalna pracy

Niniejszy punkt recenzji jest rozwinięciem i uzupełnieniem uwag sformułowanych powyżej. Recenzowana rozprawa wpisuje się w nurt dyskusji naukowej nad uwarunkowaniami i możliwościami implementacji koncepcji *flexicurity* na współczesnym rynku pracy. W kontekście podjętego przez Doktorantkę tematu należy podkreślić, że o ile koncepcja *flexicurity* stanowi dość częsty przedmiot zainteresowań badawczych ekonomistów, a badania nad tym zagadnieniem są prowadzone przez badaczy, zarówno w Polsce, jak i na świecie, to temat rozprawy, w ramach którego Autorka podjęła badania nad przedmiotową koncepcją postrzeżaną z perspektywy aktywizacji zawodowej kobiet w ujęciu regionalnym, nie jest częstym przedmiotem prac badawczych. W związku z tym należy pozytywnie ocenić powziętą przez Doktorantkę próbę zmierzenia się z podjętą problematyką.

Rozprawa powstała na bazie przeglądu literatury źródłowej oraz badań empirycznych. Przyjęty przez Doktorantkę układ treści i zaproponowana struktura rozprawy (w tym cele i hipoteza badawcza) posłużyły powiązaniu warstwy teoretycznej pracy z jej częścią empiryczną. Autorka dokonała szerokiego przeglądu literatury przedmiotu. Cenne jest również to, że oprócz literatury w języku polskim, wykorzystwała oryginalne dzieła w języku angielskim, dokonując własnych tłumaczeń.

Doktorantka nie określiła jednak kryterium doboru teorii ekonomicznych dotyczących funkcjonowania rynku pracy, jak również kryterium (kryteriów) wyboru krajów, dla których scharakteryzowała rozwiązania i praktyki w zakresie wprowadzania modelu *flexicurity* jako elementu składowego polityki rynku pracy. Ponadto moje zdziwienie budzi wielokrotne (zarówno w części teoretycznej, jak i empirycznej) używanie przez Doktorantkę pojęcia „rynek zatrudnienia”, którego definicji nie podaje dostępna literatura przedmiotu.

Na uznanie zasługuje fakt, że Autorka rozprawy zgromadziła duże zasoby informacji statystycznych, obejmujące okres blisko dwudziestoletni (2004-2020), charakteryzujące rynek pracy w Unii Europejskiej, Polsce i województwie zachodniopomorskim, podając przy tym precyzyjne uzasadnienie przyjętego okresu badawczego (s. 129). Zważywszy jednak, że w badanym okresie miały miejsca kolejne rozszerzenia Unii Europejskiej (o Bułgarię, Rumunię, Chorwację), w toku analizy danych statystycznych określanych przez Autorkę jako „UE”, zabrakło doprecyzowania kwestii (nie)uwzględniania w poszczególnych latach danych dla krajów z kolejnych rozszerzeń.

Przeprowadzając analizę wskaźnikową rynku pracy Doktorantka wykorzystwała m.in. stopę bezrobocia. Mając na względzie fakt, że można przyjąć różne metodyki obliczania tego miernika, które różnią się przyjętymi definicjami i sposobami gromadzenia danych, zauważalne jest w tym zakresie przemieszanie treści merytorycznych, zamieszczonych w rozdziale trzecim z treściami rozdziału czwartego. W rozprawie nie została klarownie wyjaśniona kwestia, który sposób obliczania kryje się za prezentowaną i analizowaną stopą bezrobocia. Autorka pisze bowiem w rozdziale trzecim (s. 112): „Mimo istniejących rozbieżności w prowadzonych badaniach autorka dysertacji do pomiaru poziomu bezrobocia wykorzystwała stopę bezrobocia rejestrowanego” i dalej na tej samej stronie: „(...) w dalszym procesie badawczym do eksploracji danych wtórnych, zostaną wykorzystane trzy wskaźniki obrazujące sytuację na rynku pracy, tj.: • wskaźnik aktywności zawodowej ludności, • wskaźnik zatrudnienia, • wskaźnik bezrobocia rejestrowanego.” W rozdziale czwartym analizuje natomiast stopę bezrobocia zaczerpniętą z bazy danych Eurostatu (wyliczaną w oparciu o metodykę Międzynarodowej Organizacji Pracy), która nie jest w żadnym wypadku tożsama ze stopą bezrobocia rejestrowanego. Do niedociągnięć części empirycznej zaliczam również brak precyzji w zapisie źródeł zamieszczonych pod wykresami nr 4.1. – 4.4. (opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu dostęp: 09.07.2021 r., oraz www.ec.europa.eu/eurostat, dostęp: 09.07.2021 r.).

Dużą wartość poznawczą mają natomiast rezultaty badań własnych, których analiza została zamieszczona w rozdziale piątym. Otrzymane wyniki Autorka poddała szczegółowym analizom oraz przedstawiła spostrzeżenia wynikające z trafnie przeprowadzonych analiz. Dane zgromadzone w trakcie badań empirycznych mogą stanowić dobry punkt wyjścia do przygotowania kolejnych projektów badawczych. Zaprojektowane i przeprowadzone badania świadczą ponadto o przygotowaniu Doktorantki do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej, zaś sformułowane wnioski wzbogacają wiedzę z zakresu podjętej problematyki

Do najważniejszych osiągnięć Autorki oraz walorów recenzowanej rozprawy zaliczam:

- trafny wybór tematyki badawczej (wieloaspektowej, trudnej a jednocześnie bardzo interesującej) w kontekście jej aktualności, znaczenia poznawczego oraz praktycznej przydatności,
- dobre rozpoznanie badanego problemu, wymagającego wiedzy nie tylko z zakresu ekonomii; poparte studiami literatury przedmiotu oraz badaniami własnymi,
- osiągnięcie zadeklarowanych celów badawczych,
- rozbudowane badania własne, których wyniki stanowią znaczący wkład własny Doktorantki,
- walory poznawcze i aplikacyjne recenzowanej rozprawy.

Lektura rozprawy nasunęła mi dodatkową sugestię, mianowicie ze względu na zawartość merytoryczną rozprawy, zwłaszcza praktyczny wymiar treści zamieszczonych w ostatnim rozdziale, uważam, że recenzowaną pracę warto opublikować. Przed opublikowaniem jest jednak konieczne przerehabrowanie pracy.

Reasumując, wszystkie elementy, które decydują o wartości rozprawy naukowej, w tym: umiejętność wprowadzenia w problematykę badawczą, uzasadnienie wyboru tematyki pracy,

jasność sformułowanych celów i hipotezy badawczej, dobór procedury badawczej, narzędzi i metod badawczych, sposób prezentacji wyników, analiza wyników, jak również jasność i logikę wniosków, oceniam pozytywnie.

Pytania do Doktorantki:

- 1) Pierwsza kwestia dotyczy praktycznego znaczenia koncepcji *flexicurity* dla rzeczywistości polskiego rynku pracy. Ze względu na złożoność i wieloaspektowość tego problemu posłużę się paroma pytaniami szczegółowymi, mianowicie: Jakie korzyści (straty) dla przedsiębiorców i pracowników wiążą się z wdrażaniem koncepcji *flexicurity*? Czy implementacja tej idei skutkuje rozwiązaniami korzystnymi dla wszystkich uczestników rynku pracy? Czy ma znaczenie dla osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy? Jakie są najważniejsze bariery implementacji tego modelu?
- 2) Drugie pytanie odnosi się do zaproponowanego przez Autorkę modelowego ujęcia wdrożenia koncepcji *flexicurity* w przedsiębiorstwach województwa zachodniopomorskiego. Jak należy interpretować główne zależności i prawidłowości zachodzące w procesie wzajemnego oddziaływania poszczególnych elementów składowych modelu?
- 3) W odniesieniu do badań pilotażowych w rozprawie podano jedynie: „Właściwe badania poprzedzone zostały badaniami pilotażowymi przeprowadzonymi w listopadzie i grudniu 2019 roku wśród 30 kobiet w wieku produkcyjnym oraz 10 przedsiębiorstw” W związku z tym proszę o podanie bardziej szczegółowych informacji na temat sposobu i okoliczności przeprowadzenia badań pilotażowych oraz wniosków z nich wynikających.

W ocenie formalnej rozprawy uwzględnione zostały następujące kryteria:

- 1) dobór literatury,
- 2) redakcja tekstu, styl, język,
- 3) jakość prezentacji.

ad.1.

Literatura została dobrana zgodnie z tematem i zakresem pracy. Zawiera pozycje w języku angielskim, polskim oraz niemieckim. Wykaz literatury jest numerowany. Należy pochwalić dobrze sporządzone przypisy bibliograficzne oraz podzieloną na części bibliografię. Obok pozycji książkowych i artykułów naukowych (231 pozycji) występują w wykazie literatury akty prawne (19), źródła internetowe (13) oraz tzw. inne źródła (15). Obszerny wykaz pozycji literatury (łącznie wszystkie źródła w liczbie 278) świadczy o tym, że Autorka pracy szczegółowo poznała problematykę rozpatrywaną w dysertacji. Warto dodatkowo podkreślić, że w dwóch pierwszych rozdziałach, przygotowanych głównie na podstawie studiów literaturowych, prawie na każdej stronie występują odwołania do kilku pozycji literatury.

ad.2.

Przyjęty przez Autorkę styl pracy odpowiada wymogom redakcyjnym tego typu opracowań. Rozprawa została napisana poprawnym językiem, a jej przekaz jest klarowny i zrozumiały. Praca opatrzona jest czytelnym spisem treści z właściwie pokazaną numeracją

stron. Szata graficzna jest sporządzona prawidłowo. Przypisy do przywoływanych w pracy dzieł różnych autorów są sporządzone właściwie (poza małymi wyjątkami, do których bardziej szczegółowo ustosunkowałam się w dalszej części recenzji). Praca została zatem bardzo starannie przygotowana od strony edytorskiej, aczkolwiek Autorka nie uniknęła drobnych potknięć. Wśród formalnych szczegółowych zastrzeżeń dotyczących rozprawy można wskazać m.in.

- treści zamieszczone w trzecim rozdziale, dotyczące uzasadnienia wyboru zasięgu geograficznego badań, celów i hipotezy badawczej, są wiernym powtórzeniem treści zamieszczonych we wstępie;
- nieprawidłowo zostały odmienione następujące nazwiska: A. Rüstow, F. Böhm (s.24); w nazwisku Christopher A. Pissarides wystąpił błąd literowy (przypis 92, pozycja 170 w Bibliografii);
- w tekście dysertacji zauważalne są potknięcia interpunkcyjne, stylistyczne, techniczne, literowe;
- brak jest numerów stron w niektórych przypisach (np. przypis nr 249: M. Wood, S. Kunz, CAWI in a mixed mode longitudinal design Understanding, Society at the Institute for Social and Economic Research No. 2014-07, 2014 czy przypis nr 254: N.K. Denzin, The research act: A theoretical introduction to socjological methods, Aldine, Chicago 1970); zauważalna jest niekonsekwencja dotycząca użycia wielokropka w zapisie przypisów z adnotacją op. cit.;
- brakuje opisu osi poziomej na wykresie 4.12.

ad.3.

W rozprawie zastosowano standardową formę układu graficznego i tekstowego, co sprawia, że jest ona przejrzysta i przystępna w odbiorze. Praca zawiera graficzne odzwierciedlenia wyników analiz w postaci licznych tabel i rysunków, co podnosi wartość informacyjną rozprawy i stanowi istotne uzupełnienie dla dociekań badawczych. Rysunki i tabele są skonstruowane prawidłowo, z zachowaniem jednorodnej formy (kolorystyki, stylistyki) i pełną starannością opisów.

5. Ocena ogólna i wniosek końcowy

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ma charakter naukowy i jest wartościowym opracowaniem. Jest oryginalnym rozwiązaniem zaprezentowanego w niej problemu naukowego. Autorka podjęła istotną z punktu widzenia poznawczego i praktycznego problematykę badawczą, jaką jest zbadanie uwarunkowań i możliwości wdrożenia koncepcji *flexicurity* postrzeganej z perspektyw aktywizacji zawodowej kobiet w województwie zachodniopomorskim i wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie podjętego tematu. Cel rozprawy został osiągnięty, a hipoteza badawcza empirycznie sprawdzona. W części empirycznej Doktorantka wykazała się samodzielnością badawczą i posiadaniem dojrzałego ukształtowanego warsztatu metod badawczych. Przedstawioną do oceny pracę oceniam pozytywnie. Przedstawione powyżej sugestie i uwagi (również te krytyczne) mają częściowo charakter dyskusyjny i nie wpływają na ogólną pozytywną ocenę rozprawy jako całości. Mają one, w moim zamyśle, być pomocne w dalszych pracach badawczych Doktorantki.

Recenzowana rozprawa doktorska Pani mgr Agnieszki Magdaleny Łopatki pt. „Flexicurity jako forma aktywizacji kobiet na rynku pracy województwa zachodniopomorskiego” spełnia w mojej opinii ustawowe wymagania stawiane przed pracami doktorskimi i kwalifikuje się do kolejnych etapów postępowania w przewodzie doktorskim. Wobec powyższego wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego o przyjęcie recenzowanej rozprawy doktorskiej oraz dopuszczenie Doktorantki do publicznej obrony.

19.09.2022 r.
data sporządzenia recenzji

A. Bernicka-Malejowa
podpis recenzenta